

Menâkıbnâme ve Kuşeyrî'nin Hayatına Dair Farklı Bir Kaynak; Menâkıbu Şeyh Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî

Yüksel GÖZTEPE*

Özet: Bu makalede büyük sûfi Abdülkerîm Kuşeyrî'nin hayatını farklı bir tarzda anlatan bir menkıbe ele alınmıştır. Bu menkıbede nakledilenler, Kuşeyrî'nin hayatından bahseden eserlerde bulunmamaktadır. Makalede önce, kültür tarihimizin kaynağı olması bakımından menâkıb ve menâkıbnâmenin kaynakları, onları yazmaya sevk eden nedenler ve menâkıbnâmenin çeşitleri gibi konular hakkında genel bilgi verdikten sonra "Menâkıb-ı Kuşeyrî"nin metninin tercümesi verilmiştir. Çalışmada, Kuşeyrî'nin hayatıyla ilgili verilen bilginin doğruluğuyla ilgili özlü bir analiz yaptıktan sonra "Menâkıb-ı Kuşeyrî"nin kısa bir değerlendirilmesi de ele alınmıştır. Menâkıb'da yer alan bazı mecaz ve semboller de yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuşeyrî, Menkıbe, Hayatı, Eğitim, Kitaplar

Menaqib-nâmes and A Distinct Source on the Life of al-Qushayrî; Menaqibu Sheikh Abū al-Qāsim al-Qushayrî

Abstract: In this article, a menaqib (epic), which tells the story of the great Sufi 'Abd al-Karīm al-Qushayrī, is discussed. What is told in this menaqib is not included in other works on the life of al-Qushayrī. In the article, general information is given on topics, such as the sources of menaqibs and menaqib-nâmes as the sources of our cultural history, the causes of their creation, and their types and the translation of "Menaqibu al-Qushayrī" is given. In the study, a concise analysis is made on the authenticity of the information given on the life of al-Qushayrī and a brief review is made on "Menaqibu al-Qushayrī". The study is concluded upon commenting on the matters given as some metaphors and symbols in the menaqib.

Keywords: al-Qushayrī, Menaqib, Life of al-Qushayrī, Education, Book

Makale Türü: Araştırma Makalesi

■ *Gönderilme Tarihi: 20 Kasım 2018, Kabul Tarihi: 18 Aralık 2018*

* Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ygoztepe@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5701-0267

Giriş

Abdülkerîm Kuşeyrî, sûfî müellifler arasında eser telifi yönünden en velut şahsiyetlerden biridir. O, ilmî birikimiyle birlikte başta “*er-Risâle*” ve “*Letâifü'l-işarât*” olmak üzere yazıp ilim dünyasına sunduğu otuzu aşkın kitapla tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahiptir. Önde gelen tefsir ve hadis âlimi bir kişiliğe sahip olmanın yanında tasavvufî hayatı tecrübe etmiş iyi bir sûfîdir. O, yaşadığı devirde seçkin mutasavvıfların takdirini kazanmakla kalmamış aynı zamanda şerîata uyma noktasında hassas davranışıyla da gelecek asırlardaki taliplere sûfnin nasıl olması gerektiğinin bir modelini sunmuştur. Böyle niteliklere haiz bir sûfnin menkıbevî hayatının olmasının pek de garipsenecek bir durum değildir. Aslında ister bir âlim ve toplumun sevdiği önderler olsun isterse halkın son derece saygı duyduğu veliler olsun, bunlar hakkında anlatılan her menkıbenin yaşanmış olması gerekmez. Toplumlar, böyle seçkin vasıflara sahip şahısları, kendi nesilleri tarafından model insan olarak alınması için gerçek yaşantılarının ötesinde efsanevî bir kimlikle gelecek nesillere taktim etmişlerdir. Genel çerçevede menkıbelere baktığımızda bazen de yaşadığı dönemde milletin gönlüne taht kurmuş Allah dostlarının sevenleri tarafından mübalağalı yorumla hikâyeye, destan, menkıbe anlatıcıları tarafından bilinçli veya bilinçsiz hayalî bir kimlik kazandırma gayreti göze çarpmaktadır. Menkıbeler, bazen Hüseyin Gazi, Battal Gazi, Melik Gazi gibi milletin simgesi olmuş abidevî insanların yaşanmış kıssalarının abartılmış hikâyeleriyle veya hayalî olarak oluşturulmuş destanlarla genç nesillere kahramanlık duyguları aşilamak için yapılmıştır. İnsanlar, bazen zühd, takva, vera' gibi erdemli vasıflara sahip, toplumda ahlâkî değerlerin rol modeli olmayı başarmış şahsiyetlerden başta dört halife ve seçkin sahabeler olmak üzere Hasan-ı Basrî, Habîbi Acemî, Abdullah b. Mübarek, İmam-ı Azam, Maruf el-Kerhî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hâkim Tirmizî, Abdülkerim Kuşeyrî gibi yaşadığı devirde insanların teveccühünü üzerlerinde toplamış Allah dostları ve kanaat önderleri hakkında menkıbeler oluşturmuştur. Bu menkıbeler, bazen hayalî de olsa belli bir gaye güdülerken kurgulanmıştır. Gençler, askerlik vazifelerini ifâ etmeden önce özendiği ve rol model aldığı kahramanın macerasını hayatında içselleştirmeye gayret ederken cenk destanı ve menkıbelerinin etkisiyle cesaret olma hali transı yaşamışlardır. Aynı şekilde veli menkıbelerini dinleyerek büyüyen, velayete istidat ve kabiliyeti bulunan talipler de özindikleri velînin edep, ahlâk ve erdemli kişiliğini bizzat günlük yaşantılarında pratik ederek modellediği zatın manevî şahsiyetiyle aynileşmeye gayret etmişlerdir. Biz bu noktada abartılı da olsa hayalî de olsa toplumsal hayatımızda son derece ehemmiyete haiz menkıbeler hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz. Zira “*Cüneyd-i Bağdadî'ye tasavvufî hikâyelerin (menkıbelerin) müritlere ne faydası vardır?*” diye sorulunca: O da, “*Menkıbeler Allah Teâlâ'nın ordularından bir ordudur. Allah, onunla müridlerin kalblerini kuvvetlendirir.*” diye cevap vermiştir. Ona, “*Senin buna şahidin(delilin) var*

mıdır?" denilince Cüneyd; "Evet, Aziz ve Celîl Allah'ın: "Biz sana peygamberlerin kıssalarını anlatıyoruz, bununla fuadını/kalbini tesbit ve takviye ediyoruz.", sözü bunun delildir." diye cevap vermiştir.¹ Yani Cüneyd-i Bağdadî'nin işaret ettiği şudur ki; nasıl peygamberlerin kıssaları müminlerin kalplerini kuvvetlendirip hak üzere sabitlemişse aynı şekilde onların varis-i hakikleri velilerin menkıbeleri de Hak rızasına ulaşmayı arzulayan talip ve sâliklerin kalplerini ilk zamanlarda kuvvetlendirip sabitlediği gibi gelecekte de benzer vazifeyi ifa edecektir.

1. Menâkıb ve Tabakât Kavramları

Lügatte "Övülecek güzel iş, hareket" manasında gelen "Menkıbe" kelimesi Arapça asıllı bir kavram olup çoğulu "Menâkıb" sözcüğüdür.² Menkıbe, نقب "Nekabe" kelimesinden "İsabet etme, bir şeyden bahsetme yahut haber vermek." manasına gelen kökten türemiş olup bir insanın hüner, meziyet ve fazilet gibi övgüye değer niteliklerini ifade eden "Kıssa, makale, küçük kitap, risale ve methiye." manasındadır.³ Hicri III. yüzyıldan itibaren kaleme alınan hadis kaynaklarında sahabe-yi kirâmın faziletleriyle ilgili hadisleri içeren bölümlerin adı olarak "Kitâbü'l-Menâkıb" gibi isimlerin kullanımına rastlanmaktadır. Yine bu yüzyıl ve devamında yazılan Süleimî'nin "Tabakâtü's-Süfiyye"si, Abdülkerim Kuşeyrî'nin "er-Risâle"si, Hucvîrî'nin "Keşfü'l-Mahcûb"u, gibi tasavvufî eserlerde Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Hafs el-Haddâd, Cüneyd-i Bağdâdî ve benzeri sûflerin hikmetli sözleri ve erdemli davranışlarına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca "Târîh-i Bağdâd", "Târîh-i Buhârâ" gibi yöre, bölge ve şehir tarihleriyle ilgili eserler de bu bölgede yetişen sûflere yer verilerek onların menkıbelerinden bahsedildiği görülmektedir. Menâkıb kavramı, İbnü'l-Cezerî'nin "Esne'l-metâlib fî menâkibi Seyyidînâ Ali b. Ebî Tâlib" de olduğu gibi halifeler için, İbn Şehrâşûb'un "Menâkîbü Ali b. Ebî Tâlib" eserinde olduğu şekliyle bir kabile ve soyun faziletini övmek niyetiyle ya da "Menâkîbü'l-İmâmî'l-Azam" da olduğu gibi mezhep imamları için veya "Menâkîb-ı Mekke-i Mükerrerme" şeklinde kutsal şehirlerin fazileti-ni anlatan eserlerde de geçmiştir.⁴

Sûflerin menkıbelerinin anlatıldığı kitaplara "Tabakât Kitapları" denir. "Tabaka" kelimesin çoğulu olan "Tabakât" sözcüğü; "Sınıf, derece, zümre ve terâcim-i ahvâl." manalarına gelmektedir. Tasavvufî kültürde tabakât kav-

¹ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *el-Risâletü'l-kuşeyrîyye*, thk. Abdülkerim el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, 2000 Dimaşk, s. 323.

² Haşim Şahin, "Menâkîbnâme", *DİA*, 2004, XXIX, s. 112.

³ Ş. Sami, *kâmûs-ı Türkî, Deraâdet*, 1317, s. 1420; Ahmet Ateş, "Menâkıb" *MEB İA*, İstanbul 1972, VII, s. 701; Şahin, agm, *DİA*, s. 112 ; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkîbnâmeler, Türk Tarih Kurumu*, 3.Basık(Tıpkıbasım), Ankara 2010, s. 27.

⁴ Şahin, "Menâkîbnâme", s. 112, 113; Mustafa Aşkar, "Ömerü'l-Fuâdî'nin Menâkîbnâmesine Göre Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Tasavvufî Şahsiyetine Bir Bakış", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu, 4-5 Mayıs 2012, Kastamon, s. 118; Mustafa Aşkar, "Ömerü'l-Fuâdî'nin Menâkîbnâmesine Göre Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Tasavvufî Şahsiyetine Bir Bakış", *İlmî ve Akademi Araştırma Dergisi "Tasavvuf"*, 2012 İstanbul, s. 2.

ramı, çok geniş manada kullanılmaktadır. Sûflerin duygularını, düşüncelerini, görüşlerini, tutum, davranış ve hayat tarzlarını menkıbevî bir anlatımla günümüzde çok kullanılan ifadeyle biyografilerini konu alarak anlatan eserlere de “*Sûfî Tabakât*” eserleri denmektedir.⁵ Bazı mutasavvıfların yazmış olduğu kitaplar, tasavvuf ilmini izah eden türden eserler olduğu gibi aynı zamanda bir sûfî biyografisi ve menkıbe *kitapları* olarak da görülmektedir.

Evliyâ menâkıbının öncüsü menkıbe çeşitlerinin zuhuru İslam’ın ilk devirlerine kadar uzanmaktadır. Menâkıbın toplanıp yazılmaya başlaması, hadis külliyyâtının içinde gözükmektedir. Hicrî III. Asırdan itibaren hadis eserlerinde ashâb-ı kirâmın erdem ve faziletleriyle ilgili hadis bölümleri içerisinde “*Kitâbü'l-Menâkıb*” diye isimlendirilen özel bölümler bulunmaktadır. Sahabenin faziletlerinden sonra dört mezhep imamı, seçkin sûfler ve İslam tarihinde önemli şahsiyetler hakkında yazılan eserlere de menâkıbnâme ismi kullanılmıştır.⁶ Tarihte önemli bir misyon yüklenen din ve tasavvuf erbabının aşırı sevilmelerinin neticesinde sevgilerinden ifrat düşen kişilerin anlatımları ve mübalağalı övgüleri birçok menkıbenin oluşmasında etki ettiği kanaatindeyiz. Menâkıbnâme genel itibarıyla iki sınıfa ayrılırlar:

a) Zühd, takvâ ve verasıyla ön plan çıkan başta dört halife olmak üzere bazı sahabler zâhidler, sûfler ve tarîkat şeyhlerinin menâkıbnâme; çerhâr-ı yâr-i güzîn, *Menâkıb-ı Ma'ruf-ı Kerh*, *Menâkıb-ı İmam-ı Azam*, *Menâkıb-ı Hâkim Tirmizî*, *Menâkıb-ı Kuşeyrî* gibi menâkıbnâme bunların örneğidir.

b) İslam âleminde cihatta büyük başarılar gösteren kahramanların hayatını ve savaş esnasında göstermiş oldukları başarıları anlatan destan ve menâkıbnâme: Danışmend Gazi, Hüseyin Gazi ve Battal Gazi menâkıbı bunun örnekleridir. Menâkıb türü eserler yazıldığı dönemin siyasî, kültürel, sosyal, dinî ve ruhî genel görünümünü yansıtmaları bakımından son derece önemli eserlerdir. Bu tür eserler, batı edebî çalışmalarında önemli bir yer teşkil ettikleri halde, İslâm âleminde velilerle ilgili kaleme alınmış olan menâkıbnâme yeterli ölçüde incelenmemiştir.⁷ İslam âleminde bilinen manada evliyâ menkıbeleri, ancak tasavvufî hareketlerinin XI. Yüzyılın sonunda tarîkatlar halinde teşkilatlanmasından sonra görülmeye başlamıştır. Fakat sadece bir veliye ve etrafındakilere mahsus kılınan bu eserlerden önce de evliyâ menâkıbı yazıya geçirildiği ve bazı risalelerde yer aldığı görülmektedir. Haddizatında tasavvuf cereyanının IX. Yüzyıldan itibaren tamamen yaygınlık kazanmasının neticesinde İslâm dünyasının hemen her yerinde bir takım mutasavvıflar yetiştirmeye başlamıştır. XI. yüzyıldan

⁵ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, Trc. S. Uludağ, M. Kara, Mârifet Yay., İstanbul 2001, s. 15.

⁶ Ateş, “*Menâkıb*”, s. 702.

⁷ Şahin, *Menâkıbnâme*, s. 112; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi literatürü*, İz yay., İst. 2006, s. 190-192.

itibaren, Kadirî tarîkatının kurucusu Abdulkâdir-i Geylânî (v.1966) ve Rifâî tarîkatının müessisi Ahmed-i Rifâî (v.1182) gibi şeyhlerin isimlerin taşıyan İslâm dünyasının dört bir yanına yayılan tarîkatlar kurulmuştur. XIII. Asırdan itibaren Mağrip bölgesinden Mâverâünnehr'e kadar her tarafta her yerde zengin bir menâkıbnâme edebiyatı oluşmuştur. Ayrıca daha sonraki asırlarda bir ülkede yaşayan velilerin veya bir bölgedeki velilerin menkıbelerini toplayan “*Menâkıb-ı Evliyâ-ı Mısır*”, “*Tezkire-i Evliyâ-ı Bağdad*” ve “*Menâkıb-ı Evliyâ-ı Bağdad*” gibi mekabenâme yazıldı.⁸

Şunu da belirtmeliyiz ki, dokuzuncu asırda sonra tarihte erdem ve faziletleriyle tanınmış insanların hüner ve kerametlerinden bahseden “*Tabakât*” türünde eserler, ilmî yönden tereddütlerle karşılanırsa da XIII. asırda itibaren gösterdiği gelişme, bazı tarihi vakıaların açıklanma önemini artırmıştır. Özellikle dinî ve sosyal hayat üzerinde araştırma yapan kişilerin vazgeçilmez kaynakları haline gelmiştir. Bu “*tabakât*” eserleri sonraki asırlarda daha ziyade menâkıbnâme ismiyle tanınmıştır. Bu eserler tanıtmayı amaçladığı müşdidin biyografisi yanında içinde yaşadığı halkın inanç, adet, gelenek ve göreneklerini aktarması bakımından son derece önemlidir.⁹

2. Menâkıb Çeşitleri

Evliyâ menâkıbı genel itibariyle iki gruba ayrılır: Birincisi tarihî gerçeklere dayanan menkıbelerdir. Evliyâ mekabelerinin ekseriyeti, geçekten yaşanmış tarihî vakıalardır. Böyle menkıbelerde varılmak istenen hedeflerden birisi kahraman olan veliyi yüceltmektir. Gerçek olaylar deforme edilmek suretiyle veya menkıbe motifleriyle gizlenir bir duruma getirilmiştir. Her şeye rağmen söz konusu olan olayları tespit etmek güç değildir. İkincisi gerçek olmayıp hayali menkıbelerdir. Hayalî menkıbeler, gerçek vakıalara dayanmamakla birlikte toplumun sosyal ve psikolojik yönlerini göstermektedir.¹⁰ Hayalî menkıbeler, üçe gruba ayrılır: Birincisi toplumun sosyal değerleri sisteminden kaynaklanan menkıbelerdir; Burada veli, halkın nazarında Allah'a en fazla kurbiyet kurmuş kişi olması yönüyle bulunduğu toplumun ictimaî değerlerini kendi şahsında temsil eder bir durumdadır. Bu değerleri tatbik eden kişi olarak görülür. Böyle olunca ondan bahseden menkıbelerde toplumsal değerleri yansıtıcı konumdadır. İkincisi, ahlâkî bir teolojiye müstenit menkıbelerdir. Bu tür menkıbelerde halkın kahramanı veli şahsında bir takım ahlâkî faziletlerin üstünlüğü gösterilmek amacıyla üretilmiştir. Üçüncüsü ise propaganda amacı güden menkıbelerdir. Bu tür oluşturulan menkıbelerinin az bir kısmı hariç içinde gerçeklik payı olmayan hayalî olaylarla oluşturulmuştur. Bu menkıbelerde amaç, tarîkatı benimsetmek ve yaymaktır. Böyle hayalî menkıbeler,

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 3.Basık(Tıpkıbasım), s. 40, 41; Şahin, Menâkıbnâme, *DİA* s. 112.

⁹ Hür Mahmut Yücer, “Menâkıb-ı Ömer Rızaî Dârendevî ve Eyüp'te Vesir Tekkesi”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2003, s. 241.

¹⁰ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 34.

müridler tarafından sıkça okunarak tekrarlanması ve belli bir zaman geçmesi neticesinde gerçek olarak algılanır ve kabul edilir hale gelir.¹¹

Menâkıbnâmenin kaynak eser oluşları, tartışılmaz bir gerçektir. Bazı menâkıbnâmede anlatılan vakıalar her ne kadar olağanüstü nesnelere süslenmiş olsalar da onların gerçeklik payları vardır.¹² Çoğu zaman olağan üstü ve manevî vakıaların inandırıcı bir üslupla anlatmak amacıyla yazılan bu tip eserleri, tarihî hatalar şeklinde değerlendirip faydalanmayıp atmamak, değerli bir bilgiden mahrum kalmak anlamına gelir.¹³ Zira menâkıbnâme dillerin niteliklerinden dolayı edebiyatçıların, dinî ve tasavvufî içeriklerinden dolayı ilahiyat araştırmacılarının, sosyal ve siyasal konularından dolayı da tarihçilerin faydalandığı önemli referans kaynaklarıdır.¹⁴

3. Menâkıbnâmenin Kaynakları

Tarih ilminin kaynaklarıyla menâkıbnâme kaynaklarını üç ana grupta toplayabiliriz. Birincisi sözlü gelenek; hikâyeler, şiirler, destanlar, menâkıbnâme, atasözleri, fıkralardır. İkincisi yazılı kaynaklar; çizili, yazılı, görüntülü, sesli arşiv malzemeleri ve takvim, genoloji, şecere, salnâme, biyografi, vekayinâmeler, otobiyografi, seyahatnâme, hatırat, dergi, gazete gibi kütüphane malzemeleridir. Üçüncüsü, tarihi eser kalıntıları, müzelik malzemeler; kitabe, heykel, âbide, insan ve gelenek kalıntılarıdır. Bunlardan da anlaşıldığı üzere menâkıbnâme sözlü kaynaklar arasında zikredilmektedir. Menâkıbnâmenin daha sonraları yazılı duruma gelmiş olması bu gerçeği değiştirmemektedir.

Yazılış nedenleri açısından tarih ilmi; hikâyeci, araştırmacı ve pragmatik tarih olarak üç sınıfa ayrılır: Birincisi hikâyeci tarih; ağızdan ağıza dolaşan hatıralar, şiirler, eposlar ve bunların yazıya çevrilmiş durumlarıdır. İkincisi; araştırmacı tarih, tarihi bir olayın sebep, oluş ve sonuçlarının kaynaklara dayanarak tahlil eden tarih ilmidir. Tarih ilminin üçüncü anlayışı faydacı tarih anlayışına ise menâkıbnâme çok uygun malzeme temin etmektedir. Zira pragmatik tarih anlayışı, geçmiş olaylardan ders vermek, gelecekteki yolu doğru çizdirmek, okuyana dinî, ahlâkî, millî ve tasavvufî duygular aşlamak isteyen öğretici tarihtir. İslâm tarihindeki siyer kitaplarının metodu da bunu gibidir. Menkıbeler, incelenen şahsa izafe edilen kerametler olarak ele alınabilir ve burada hareketle o devrin sosyal ve kültürel yapısını irdelene-

¹¹ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 34, 35; Kadir Özköse, "Batı Afrika'da Tasavvuf Akımlarının Etkisi", *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III, 2003, Say.2, s. 153.

¹² Gönül Ayan, *Sevakab-ı Menakıb ve Mevlana*, III. Uluslararası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs, 2003 Konya, s. 83.

¹³ Hayranî Altıntaş, "Tasavvuf" *AÜİF Dergisi*, XXXI, Ankara 1989, s. 82; Mustafa Aşkar, "Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme; Menâkıb-ı Velîyyâtî'n-Nisâ", *İlmî ve Akademi Araştırma Dergisi "Tasavvuf"*, Ankara 2004, s. 77.

¹⁴ Necdet Tosun, "Orta Asya ve Doğu Türkistan'da Yazılmış Türkçe Menâkıbnâmeler", *Türkoloji*, 2011, Sayı: 4(54), s. 130.

bilir. Zira menkıbeler, anlatıldıkları toplumun idealize ettiği insan tipini tanıtan eserlerdir.¹⁵

4. Menâkıbnâme Yazmaya Sevk Eden Nedenler

Her hangi bir tarîkate bağlı bir velinin yaşamış olduğu başından geçen olayı veya olağan üstü bir vakiayı anlatan eserlere “*Menâkıb*” veya “*Menâkıbnâme*” adı verilir. Menâkıbnâmenin yazılışlarındaki temel hedef, muhakkak ki hayatı anlatılan velinin müritlerinin yetişmesi ve tarîkatın bütünlüğünü temin etmektedir. İkinci olarak da velinin ve tarîkatının rekamlarını yapmak, tarîkatlara ve şeyhlerine iyi gözle bakmayan ve resmî dinî görüşü temsil eden âlimler nazarında veliyi ve tarîkatını kabul ettirmek hedeflemektedir.¹⁶

Başlangıç yıllarında tasavvuf, yazılı geleneğe fazla önem atfedilmeyen bir ilim olup daha ziyade sözlü bir geleneğe sahipti. Fakat sosyolojik, dinî, ilmî gelişmeler, zühd dönemi sonrası tasavvuf döneminden itibaren bazı eserlerin kaleme alınmasını gerekli kıldığı için sūfî menkıbeleri yazılmak durumunda kaldı.¹⁷

5. Menâkıbnâme ve Evliyâ Menâkıbnın Özellikleri

Menâkıbnâme ve bazı “*tabakât*” kitapları, sadece siyasî tarih için değil, kurumlar tarihi, sosyal tarih ve medeniyetler tarihi açısından da önemli referans eserleri olarak tasavvuf tarihçisinin eleştirel bir yaklaşımla bu eserlere yaklaşmakla birlikte tereddütsüz faydalanması gereken kaynaklardır. Menâkıbnâme pragmatik tarih anlayışının çok güzel örnekleri olmanın yanında, naklettikleri, anlatılan şeylerle dönemin ahlâkî değerlerini ve tasavvufî eserlerde veliye atfedilen güç idrak etme açısından tasavvufu anlamada son derece önemlidir.¹⁸

Menâkıbnâme devrin folklorik yapısını anlama bakımından da son derece kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Folklor ile ilgili araştırmalarda tasavvuf, tarîkatlar ve veliler hakkında faydalı bilgiler bulunmaktadır. Gazavât-nâmeler, Fütüvvet-nâmeler, Hızır-nâmeler, Yıldız-nâmeler ve Cönkler, tasavvuf tarihi araştırmacıları için çok değerli eserlerdir. Çünkü tasavvufî hayatın geniş halk kitlelerine nasıl yayıldığını ve onlar tarafından nasıl algı-

¹⁵ Hülya Küçük, “Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Müzakereleri”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2012, s. 192, 193.

¹⁶ Ocak, *Menâkıpnâmeler*, s. 36.

¹⁷ Küçük, “*Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Müzakereleri*”, ss. 185, 186.

¹⁸ Küçük, *Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Müzakereleri*, s. 198.

landığını, bu yaşantının onları nasıl ve ne kadar etkilediği en sağlıklı şekilde bu tür eserlerden öğrenilebilir.¹⁹

Evliyâ menâkıbnâmesin özellikleri özet olarak şöyle sıralanmaktadır:

- a) Kahramanları gerçek ve mübarek kişilerdir.
- b) Olayların yer ve zamanı genelde bellidir. Bu özellikleriyle yukarıda adı geçen Onomastik, yani Toponimi (yer adları) ve Antroponimi (şahıs adları) ilimleri için de çok zengin malzemeler içerirler.
- c) Bu gerçek kişiler, akıl almaz olayların bolca zikredildiği olaylar örgüsü (kerâmet) ve olaylar gerçek olmasa da gerçek olduğuna inanılan bir tarzda ele alınır.
- d) İctimâî değerleri yansıtıcı içeriktedirler.
- e) Müridlere ve halka ahlâkî değerleri öğretici tarzdadırlar.
- f) Tasavvufa muhalif tavriyla bilinen özellikle rasyonalist çevreye karşı tasavvufî değerleri savunur/propagandist tarzda anlatılar içeriler.
- g) Sözlü kaynakları olduğu gibi yazılı kaynakları da vardır.²⁰

6. Menâkıbnâme Çeşitleri

Genel itibariyle menâkıbnâme iki çeşittir: Birincisi biyografi mahiyetindeki menâkıbnâme, ikincisi ise toplama şeklindeki menâkıbnâmedir. Biyografik menâkıbnâme, genellikle konu edilen velinin döneminde yahut çok kısa süre sonra, kendisiyle aynı muhitte yaşayanlar henüz yaşarken yazılmış menâkıbnâmedir. Fakat bu durumun istisnâsı da gerçekleşebilir. Şöyle ki veli hayattayken oluşan menkıbeler, daha sonra yazıya geçmiş olabilir. Bu tür menâkıbnâme, âdeta biyografik bir eser özelliğine sahiptir. Toplama menâkıbnâme ise ekseriyetle velini ölümünden çok uzun zaman sonra yazılmışlardır. Birbirleriyle hiçbir surette irtibatı bulunmayan, tamamen gerçek ve hayali menkıbelerin gelişigüzel bir arada toplanmasıyla oluşturulmuştur. Bu tür eserlere menâkıbnâme deme yerine menkıbe mecmuası demek daha doğru olacaktır. Bunlar daha ziyade, iyi bir eğitim almamış sıradan müridler tarafından kaleme alınmıştır.²¹

Evliyâ menâkıbnâmesi de aslında kendi aralarında sistemli değildir. Nitekim Vâhidî'nin Bektâşî, Edhemî, Haydarî gibi ortodoks olmayan grupların giyim, kuşamını anlatan "*Kitab-ı Menâkıbnâme-i Hâce Cihan ve Netice-i Cân*" isimli kitabı sosyolojik yönü ağır basan bir eserken "*Elvan Çelebi'nin Menâkıb-ı kudsiyye'si*", *Eflâkî'nin "Menâkıbu'l-Ârifin"*, "*Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş*"²² ve "*Menâkıb İbrahim Gülşeni*" gibi eserler devrinin tarih olayları

¹⁹ Süleyman Uludağ, "*Osmanlı Dönemi Tasavvuf Tarihinin Temel Kaynakları*" Bursa'da dününden bugüne Tasavvuf Kültür-2, Bursa 1993, ss., 18-46.

²⁰ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 33; Küçük, *Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Müzakereleri*, s. 189.

²¹ Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 39.

²² Hacı Bektaş-ı Velî'nin menkıbevi hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bektaş-ı Velî*, Aktif Yay., Ankara 2007, ss.36-59.

ve devlet teşkilatları hakkında önemli bilgiler vermektedirler Meselâ; Yusuf Nebhânî'nin "*Câmiu Keramâti'l-Evliyâ*" adlı eseri sadece velilerin kerametlerinden haber verirken, "*Esrâru't-Tevhîd*"i Ebû Sâid Ebu'l-Hayr'ın torunu tarafından kaleme alınmış hayatını hem de tarihleriyle anlatan kaynaklardır. Başta Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatını veren "*Vilâyetnâme*" ve Mevlevî tarikatının önde gelenlerin menkıbelerini nakleden "*Menâkıbu'l-Ârifîn*" olmak üzere, bu eserler, yalnız tarihî olayları veren eserler olmayıp sadece sûflilerin hayatından bahseden kitaplardır.²³

Ayrıca bu tür ve benzer sayılamayacak kadar Anadolu velileriyle ilgili menâkıbnâme eserleri mevcuttur. Bunlardan bir kaçışunlardır; "*Menâkıb-ı Hacı Bayrâm-ı Velî*", "*Menâkıb-ı Akşemseddin*", "*Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*", "*Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayrâmiyye*", "*Menâkıb-ı Şeyh Vefâ*", "*Velâyetnâme-i Otman Baba*", "*Menâkıb-ı Beşiktaşî Müderris Yahya Efendi*", "*Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Tuhfetü'l-Asrî fî Menâki'l-Mısırî*"²⁴

9.1. Zühd Dönemiyle İlgili Bazı Tabakât ve Menkıbe Kitapları

Bilinen ilk *Kitabü'z-Zühd* tarzı eser, *Saffîfetü Ali b. Hüseyin ve "Kelâmühû fi'z-Zühd"* ismiyle Zeynelâbidîn b. Ali'ye (v.92/710) ait olan eserdir. Abdullah Mübarek'in (v.181/797) "*Kitabü'z-Zühd*"ü; Ahmed b. Amr ed-Dakkâk'ın (v.211/826) "*Kitabü'z-Zühd*"ü, Esed b. Musa el-Umevî'nin (v.212/827) "*Kitabü'z-Zühd*"ü, Bişr-i Hâfî'nin (v.227/841) "*Kitabü'z-Zühd*"ü, Ahmed b. Hanbelî'nin (v.241/855) "*Kitabü'z-Zühd*"ü, Cafer Huldî'nin (v.253/861) "*el-Fevâid ve'z-Zühd ve'r-Rekâik*"i, Muhammed b. Ziyad'ın (v.340/951) "*ez-Zühd ve Sıfatü'z-Zâhidîn*" adlı eserleri mevcuttur.²⁵

9.2. Tasavvuf Dönemiyle İlgili Bazı Tabakât, Menkıbe Kitap ve Müellifleri

Ebu Said İbnü'l-Arabî'nin (v.341/952) "*Tabakâtü'n-Nüssâk*"ı, Muhammed b. Davut b. Süleyman'ın (v.342/953) "*Ahbaru's-Sûfiyye ve'z-Zühhâd*"ı, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Zekeriya'nın (v.396/1006) "*Tarihu's-Sûfiyye*"si, Ebu Muhammed el-Huldî'nin (v.348/959) "*Hikâyetü'l-Evliyâ*"sı, Abdurrahmân es-Sülemî'nin (v.412/1021) "*Tabakâtü's-Sûfiyye*"si, Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin (v.430/1038) "*Hilyetü'l-Evliyâ*"sı, Ebu İsmail Abdullah Ensârî el-Herevî'nin (v.481/1089) "*Tabakâtü's-Sûfiyye*"si, Abdulkerim el-Kuşeyrî'nin (v.465/1072) "*Risâletü'l-Kuşeyrî*"si ve Ebü'l-Hasen Alî b. Osman b. Ebî Alî el-

²³ Küçük, *Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Muzakereleri*, s. 188.

²⁴ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss. 219-233. Geniş bilgi için aynı esere bkz. ss., 190- 235.

²⁵ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss. 39-48; Kadir Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yay., Ankara 2008, s. 97, 98; Kadir Özköse (editör), *Tasavvuf el-Kitabı*, Grafiker Yay., 4. Basık, "Ali Bolat, *Tasavvufun Doğuşu*," Ankara 2016, s. 129; Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., s. ss. 98-120; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay., İstanbul 1998, s. 16, 17.

Cüllâbî el-Hucvîrî'nin (v.465/1072 ?) "*Keşfü'l-Mahcûb*" adlı eseri bunlardan bazılardır.²⁶

9.3. Tarikat Dönemiyle İlgili Bazı Tabakât, Menkıbe Kitap ve Müellifleri

İlk tarikat kurucusu genel kabule göre Abdulkadir Geylanî'dir. Onun vefatı miladi 1166 tarih olması dolayısıyla bu alana 1166 tarihinden sonraki kaleme alınan eserlerden bazılarını alacağız. Onlardan bazıları şunlardır: Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cezvî'nin (v.597/1201) "*Sıfatü's-Safve*"si, Feridüddin Attar el-Hemedânî'nin (v.632/1234) "*Tezkiretü'l-Evliyâ*"sı, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, İbn Mulakkın'ın (v.804/1401) "*Tabakâtü'l-Evliyâ*"sı, Afifüddün Abdullah el-Yafî'nin (v.768/1367) "*Ravdu'r-Reyahin*"i, Zebidî, Ahmed b. Ahmed'in (v.893/ 1488) "*Tabakatü'l-Havas Ehlü's-Sıdk ve'l-İhlas*"ı, Abdurrahman Câmî'nin (v.898/1492) "*Nefahatü'l-Üns min Hadaratü'l-Kuds*"ü, Mirzâ La'l-Badahşî'nin (v.1022/1613) "*Semeratü'l-Kuds min Şecerâti'l-Üns*"ü, Fahreddin Ali Safî'nin (v.939/1532) "*Reşahat-ı Aynü'l-Hayat*"ı, Abdulvehhâb Şaranî'nin (v.973/1565) "*Tabakâtü'l-Kübra*"sı, Abdür-rauf Münâvî'nin (v.1031/1622) "*Kevâkibü'd-Dürriyye*"si, Hulvizâde Mahmud Cemaleddin'in (v.1064/1654) "*Lemezât-ı Hulvîyye*"si ve Sarı Abdullah Efendi'nin (v.1071/1661) "*Semeratü'l-Fuâd*"ı, Seyid İsmail Beliğ'in (v.1142/1729) "*Güldeste-i Riyaz-ı İrfân*"ı, Sâbık Mustafa Dede'nin (v.1148/1735) "*Sefîne-i Mevleviyân*"ı, Eşrefzâde Şeyh Ahmed Zeyaeddin'in (v.1198/1784) "*Gülzâr-ı Süleha*"sı, Müftü Muhammed Halil Muradî'nin (v.1206/1791) "*Silkü'd-Dürer*"i.²⁷

9.4. 19-20. Yüzyılla İlgili Bazı Tabakât, Menkıbe Kitap ve Müellifleri

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin (v.1235/1819-20) "*Bahru'l-Velâye*"sı²⁸, Şeyh Fahreddin Efendi'nin (v.1272/1855) "*Gülzâr-ı İrfân*"ı, Muhammed Harirzâde Kemâleddin'in (v.1299/1882) "*Tibyânu Vesâilü'l-Hakaik fî Beyani Selâsili't-Tarâik*"ı, Bursalı Mehmed Tahir'in (v.1343/1925) "*Osmanlı Müellifleri*", Ahmed Sâfî Bey'in (v.1344/1926) "*Sefinetü's-Sâfi*"si, Osmanzâde Hüseyin Vassâf'ın (v.1348/1929) "*Sefîne-i Evliyâ*"sı, Yusuf b. İsmail en-Nebhânî'nin (v.1351/1932) "*Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*"sı, Sâdık Vicdânî'nin (v.1358/1939) "*Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*"si bulunmaktadır.²⁹

²⁶ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss. 49-90; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 122-124; Türer Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, ss. 15-16; Kadir Özköse (ed.), *Tasavvuf el-Kitabı*, "Ali Bolat, *Tasavvuf Literatürü*", ss., 145-152; Şahin, "*Menâkıbnâme*", s. 112-114.

²⁷ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss., 145-235; Kadir Özköse (ed.), *Tasavvuf el-Kitabı*, "Ali Bolat, *Tasavvuf Literatürü*", ss., 148-153; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 126-142; Şahin, "*Menâkıbnâme*", s. 112-114.

²⁸ Bkz., Birol Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ertual Akademi, Erzurum, 2016.s. 96-98.

²⁹ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss., 236-269; Şahin, "*Menâkıbnâme*", s. 112-114.

10. Şeyh Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin Menkıbesi³⁰

Mâverâünnehr şehrinde bir genç ortaya çıkar. Adı Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'dir. Annesine hizmet eder ve ona hürmet gösterir. Günlerden bir gün annesine, *"Ey anneciğim! Bende ilim tahsiline karşı aşırı bir istek meydana geldi. Peygamber (as.) de "Kim ilim talep ederse, bu isteğinde cennet (ona vacip) olur"³¹ buyuruyor. Bana izin ver de ilim öğrenmek için Buhara'ya gideyim."* der. Annesi düşünür ve kendi kendine *"Ona izin vermezsem, hayırlı bir işe engel olmuş olurum. İzin verirsem, onun ayrılığına dayanamam."* der. Annesinin izin vermekten başka alternatifi yoktur. Sonunda ona izin verir. Kuşeyrî, annesine veda eder ve ilim tahsil etmek üzere genç bir arkadaşıyla³² yola koyulur. Annesi de oğlundan ayrılmanın verdiği acıdan dolayı hüznü bir şekilde ağlayarak kapının önüne oturur ve şöyle der: *"Allah'ım! Şahit ol. Yemin ediyorum ki oğlumu görünceye dek yemeği de içmeyi de evi de kendime haram kılıyorum ve oturduğum yerden de kalkmayacağım."* Ey mümin! Sen de dinle! Anneye ne kadar önem veriliyor.

Kuşeyrî, arkadaşıyla birlikte yola koyulur. Bir süre sonra yemek için bir yerde konaklarlar. Kuşeyrî, tuvalet ihtiyacını gidermek için kalkar. Hacetini giderirken elbisesi idrarla kirlenir ve geri döner ve arkadaşına: *"Sen git! Ben eve geri dönmek istiyorum."* der. Yol arkadaşı, ona *"Niçin dönüyorsun?"* der. O da: *"Çünkü yolculuğum hayırlı değil. Daha ilk konak yerinde elbiseme necaset bulaştı. Necasetin ikinci konak yerinde vücuduma ve üçüncü konak yerinde de ruhuma bulaşmasından endişe ediyorum. Annemin yanında oturmam, benim için bu yolculuktan daha hayırlıdır."* der ve hemen annesine döner.

Annesi, hâlâ oğlunu uğurladığı yerde oturuyordur. Ayağa kalkar ve oğluyla musafahalaşır ve *"Elhamdulillah!"* der. Allah Teâlâ, Hızır'a (as.): *"Git! Ebu Hanife'den öğrendiklerini Kuşeyrî'ye öğret! Çünkü o, annesini hoşnut etti."*, diye emreder. Hızır (as.), seher vaktinde Ebu'l-Kasım'ın yanına gelir. *"Sen, ilim öğrenmek için yola çıktın ve anneni razı/hoşnut etmek için yolculuktan vazgeçtin ve ona geri döndün. Allah da bana her gün bu vakitte sana gelmemi ve sana, annenin yanında ilim öğretmemi emretti."* der. Ebu'l-Kasım, hemen ilim öğrenmeye başlar. Hızır sürekli olarak her gün ona gelir ve ilim öğretir. Böylece üç sene geçer. Hızır'ın, Ebu Hanife'den otuz yılda öğrendiklerini Kuşeyrî, Hızır'dan üç yılda öğrenir. Böylece o, hakikatleri ve tüm ilimlerin delillerini öğrenir ve zamanının şahidi, asrının eşsiz bir âlimi

³⁰ Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî Radiyallahu anh, 168a-169b, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, no: 2017'de Menâkıb-ı İmam-ı Ebî Hanife içerisinde bulunmaktadır. İmam-ı Azam'ın menâkıbının başında bu Risâleyi Aliyyü'l-Kârî'nin tasnif ettiği kaydı bulunmaktadır:

³¹ Benzer manada hadis için Bkz. *"Kim ilim yoluna girerse Allah ona Cennet yolunu kolaylaştırır."* Ebû Davûd, *İlim*, 1; Tirmizî, *İlim*, 1.

³² Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî, vr. 168a.

olarak şöhret bulur. Kuşeyrî, Mâverâünnehir'de bin kitap telif eder.³³ Keramet sahibi biri olur. Onun, çok sayıda öğrenci ve müridi olur.

Onun mütedeyyin büyük bir müridi vardır. Gece gündüz Şeyh'ten ayrılmaz. Şeyh, bu müridinin önünde, yazdığı eserlerinden bin kitabı deste haline getirir, sandığa koyar, onu, o müridine verir ve *"Kalbime bir emir zuhur etti (göründü). Git! Bu sandığı Ceyhun nehrine at!"* der. Mürit, kitapla dolu sandığı yüklenir ve Şeyh'in huzurundan ayrılır ve kendi kendine, *"Şeyhin eserlerini suya nasıl atarım? Ama giderim, kitapları saklarım ve Şeyhe, "Onları suya attım." derim."* der. Mürit, kitapları saklar. Şeyh, ona: *"Kitapları suya attın mı?"* der. Öğrenci: *"Evet"* der. Şeyh, *"Bu esnada ne alamet gördün?"* der. Öğrencisi, *"Hiçbir şey görmedim."* der. Şeyh: *"Kitapları suya at! Çünkü sen onları atmadın."* der. Bunun üzerine mürit, gider ve onları suya atmak ister. Fakat yapamaz. Onları daha önce yaptığı gibi saklar ve Şeyh'in yanına döner. Şeyh: *"Onları, suya attın mı?"* der. O da: *"Evet"* der. Şeyh, *"Ne alamet gördün?"* der. Mürid, *"Hiç bir alamet görmedim."* der. Şeyh: *"Çünkü onları atmadın. Git! Onları at! Zira onda, Allah katında benim için bir sır var. Emrime karşı gelme!"* der. Bu sefer mürid gider ve sandığı suya atar. Sudan bir el çıkar ve sandığı alır. Mürit, *"Sen kimsin?"* der. Sudan, *"Ben, Şeyhin emanetini korumak için vekil kıldım."* şeklinde ses gelir. Mürid, döner ve Şeyhinin yanına gelir. Şeyh: *"Attın mı?"* der. Derviş, *"Evet"* der. *"Ne gördün?"* der. *"Nehir yarıldı. İçinden bir el çıktı ve sandığı aldı. Ben şaşırıp kaldım. Bunun sırrı nedir?"* der.³⁴ Kuşeyrî: *"Bundaki sır şu: Kıyamet yaklaşır, Deccâl ortaya çıkıp,³⁵ İsa (as.) Beytu'l-Makdis'e nüzûl edince ve Mescidin (Beytu'l-Makdis'in) imamı, Ali ehlinden salih biri olunca, İmam, İsa'yı (as.) tanır ve İsa'ya (as.), "Mihraba buyur! Bize namaz kıldır!" der. İsa (as.) da "Ben, Muhammed'in (as.) şeriatına tâbi olarak geldim. Bilakis namazı sen kıldır!" der. Namazı bitirdikten sonra İsa (as.) onlara, bineklerine binmelerini ve Deccâl'e gitmelerini emreder. Deccâl, İsa'dan (as.) kaçır. İsa (as.), onun peşine düşer ve ona yetişir ve onu öldürür. Askerleri de hezimete uğrar ve güçleri iyice kırılır. Müslümanlar geri kalanları öldürür. İsa (as.), onları öldürdükten sonra ortalık sakinleşir ve herkes, dünya işlerine dönerler. Ülkeyi dolaşırlar. Ne şeriat kitaplarından bir kitap ne de Kur'an'dan bir yaprak bulunamaz. İsa (as.) şaşkın bir halde kalakalır. O, "İncil'in dışında bir kitap bulamıyorum, kullarının arasında ne ile hükmedeyim?" der. Bunun üzerine hemen Cebrail (as.) iner ve "Allah, sana Ceyhun nehrine gitmeni, onun kenarında iki rekât namaz kılmanı ve nidada bulunarak, 'Ey Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin kitaplarının emanetçisi! Kitaplarla birlikte sandığı teslim et. Ben, Meryem oğlu İsa'yım. Deccâl'i öldürdüm." demeni emretti." der. İsa (as.) Rabbinin emriyle Ceyhun nehrine gider, iki rekât namaz kılar, Cebrail'in emrettiği gibi söyler.*

³³ Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî, vr. 169a.

³⁴ Hâkim Tirmizî'nin hayatıyla ilgili benzer konu için bzk. Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, Trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., İstanbul 1985, s. 560.

³⁵ Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî, vr. 169a, 169b.

Bunun üzerine Allah'ın kudretiyle su yarılır ve sandık dışarı çıkar. İsa (as.) onu açar, içinde bir yüzük ve bin kitap bulur. Şeriat böylece hüküm sürer, sonra İsa (as.) Cebrâil'e: "Ebu'l-Kâsım bu keramete (onura) neyle nail oldu (ulaştı)?" diye sorar. Cebrâil de; "Annesinin kendisinden razı/hoşnut olmasıyla", diye cevap verir." Bitti. Risâletü'l-Menâkıb li'l-İmam el-Kuşeyrî (r.a), Sene: 1157.³⁶

11. "Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî"nin Kısa Bir Değerlendirmesi

Abdülkerîm Kuşeyrî'nin hayatından bahseden kaynakların³⁷ hiçbirinde "Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî" eserinde geçtiği gibi, çocukluk dönemindeki ilmî faaliyetlerinden bahsedilmez. Ebu Hanife'nin menkıbevi hayatının anlatıldığı "Hazâ Menâkıbu İmam Ebi Hanifi" adlı eserde Hz. Hızır'ın Ebu Hanife'nin ders halkasına otuz yıl devam ettiği ve ondan ilim tahsil ettiği belirtilir. Haddizatında "Menâkıbu Şeyh Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî" isimli el yazması içerisinde de bu olaya işaret edilmiştir.³⁸ Bu menkıbede Allah Teâlâ, Hızır'ın (as.) Ebu Hanife'den otuz yılda elde ettiği ilmi Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî'ye öğretmesini emreder. Hızır'ın (as.) otuz yıl gibi uzun bir

³⁶ Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî Radiyallahu anh, 168a-169b, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, no: 2017.

³⁷ Bkz. Tâciüddin Ebi Nasr es-Sübkî, *et-Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kubrâ*, Mısır 1324, III, s. 243 vd; Ahmed b. Muhammed İbn Hâllikân, *Terceme-i Vefeyâtü'l-a'yân* (Trc. Muhammed b. Berdu), İst. 1280, s. 329 vd; İmâdüddin Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mısır 1932, XII, s. 107 vd; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, s. 520; Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, s. 353 vd; Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-âmme*, et-Tab'atü'l-Ülâ, Haydarabad 1359, VIII, s. 280; İsmâil Paşa b. Muhammed Emin el-Bağdadî, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyliha alâ Keşfü'z-zünûn*, MEB, İst. 1972, I, s. 194, 424; Sirâciüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısıri İbn Mulakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ* (Thk. Nureddin Şeribe), et-Tab'atü'l-Ülâ, Kâhire 1973, s. 257; Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hasan el-Bâharzi, *Dünyetü'l-kasr ve usretü'hl-asr* (Thk. Sâmî Mekki), 1971, II, ss., 243-245; Ebu'l-Hasan Abdülgâfir b. İsmail el-Fârisi, *el-Hallatü'l-evvel min târihi Nisâbur* (Haz. Muhammed Kazım el-Mahmûdî), ts., s. 512 vd; Ebî Sa'd Abdülkerîm et-Temimî es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Dâru'l-Cinân, Beyrût 1988, IV, s. 503 vd; Ebu'l-Mehâsin Yûsuf İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Kâhire 1929, V, s. 91 vd; Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir Ali b. el-Hasan, *Tebyînu'l-kizbi'l-müfterî fi mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Thk. Husâmü'ddin el-Kudsî), Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1979/1399, ss., 100-114, 271-276; Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri min zeheb*, Kâhire 1350, V, s. 275 vd.; Semsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (Thk. Ali Muhammed Ömer), et-Tab'atü'l-Ülâ, Matbatu'l-İstiklâlî'l-Kubrâ, 1972, I, s. 344 vd.; Ahmed Efendi Taşköprüzâde, *Mevzuatu'l-ulûm*, İst. 1313, I, s. 797 vd; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdadî, *Tarihü Bağdad*, Kâhire 1931, XI, 83; Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, 3. Baskı, Kâhire 1993, III, s. 91vd; Zeynüddin Muhammed Abdurraûf Münâvî, *el-Keşkübü'd-dürriyye*, Mısır 1938, II, s. 64. Ebû Şemseddin Abdullah Muhammed Zehebî, *el-İber*, Dâru'l-Kutubü'l-Arabiye, et-Tab'atü'l-Ülâ, Beyrût 1985/1405, II, s. 319; Celâleddin Suyûtî, *Kitâbu Tabakâtü'l-müfessirin*, Tahran 1960, s. 21; Besyûnî, a.g.e., s. 29-30; Kâsım Kufrah, "Kuşeyrî", *İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, I, Sayı: 1, İst. 1946, s. 19; Abdülkerîm Zuhûr İddî, "Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî", s. 56, s. 753; Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi* (Uludağ), s. 11; Abdülbaki Turan, "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-İşârât" İsimli Tefsiri", *SÜİFD*, Sayı: 4, Konya 1991, s. 35; Süleyman Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*, s. 17,18; Kadir Özköse, *er-Risâle, Klâsik Tasavvuf Kaynakları* (Ed. Ali Çınar), Sûf Yay., 2. Baskı, Ankara 2003, s. 87-88; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yay., İst. 2006, s. 81; Yüksel Göztepe, *Tasavvufun Temel Kavramları Haller ve Makamlar Kuşeyrî Örneği*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., 2012 Sivas, ss. 1-58.

³⁸ *Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî*, vr. 68b.

sürede öğrendiği ilmi üç yılda Kuşeyrî'ye öğretir.³⁹ Burada geçen olayın aynısı Hâkim Tirmizî için de anlatılır. Feridüddin Attâr'ın naklettiğine göre Hâkim Tirmizî, iki arkadaşıyla ilim tahsil etmeye gitmek için anlaşır ancak annesi acizliğini ifade edip kendisine muhtaç olduğunu söyleyerek üzülmeye üzerine ilim öğrenmeyi çok istemesine rağmen annesini mağdur bırakmamak için ilim öğrenmeye gitmekten vazgeçer. Tirmizî, annesi sebebiyle ilimden mahrum kaldığı için çok üzülür ve günlerce mezarlıkta Allah'a dua ederek ağlar. Bunun üzerine aniden nuranî bir ihtiyar kisvesinde Hızır (as.) zuhur eder ve Tirmizî'ye her Pazar üç sene müddetince ilim öğretir.⁴⁰ Menkıbelere göre, gerek Hâkim Tirmizî, gerekse Kuşeyrî her ikisinin de annelerini üzmemek için çok istemelerine rağmen ilim öğrenmekten vazgeçmeleri, annelerine karşı hürmetlerinin bereketiyle her ikisinin de Hızır'dan üç yıl boyunca ilim öğrenmelerindeki benzerlik ve diğer benzerlikler göz önüne alınca Kuşeyrî'nin hayatından menkıbevî hayat nakleden yazmanın, Tirmizî'nin menkıbesinden biraz farklılaştırılarak kopya edilmiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Yine her iki menkıbede hem Tirmizî hem de Kuşeyrî, eserlerini müridine emrederek Ceyhun Nehri'ne attırdıkların görmekteyiz. Haddizatında tasavvuf tarihinde bazı sûfiler tarafından sâliklerin irfanî bilgiye ulaşabilmesi için her şeyden önce kesbî bilgiyle uğraşmaktan bir müddet uzak durması tavsiye edilir. Buna delil olarak genellikle Kur'an-ı Kerimdeki Hızır-Musa (as.) kıssası örnek verilir.⁴¹ Bu kıssa, bir noktada vehbî bilgiye ulaşma hususunda sûfilere cesaretlendirirken kesbî bilgide öğrenimin temel esaslarından olan soru sorma esasını askıya almaktadır. Oysa kesbî bilgiye kolayca ulaşma vasıtalarının başında soru sormak gelmektedir. Vehbî bilgiye ulaşmanın örneğine Kur'an-ı Kerimden delil olarak da Hızır'ın (as.), bu bilgiyi Musa'ya (as.) öğretebilmesi için ilk şartının gördüğü olayın içyüzünün kendisine açılıncaya veya kendisinin ona açıklayıncaya kadar soru sormaması hususunu tavsiye etmesi getirilir.⁴² Kuşeyrî'nin Menkıbesi'nde geçen kitapların suya atılması olayı, İmam-ı Azam'ın öğrencisi büyük zâhid Dâvûd-i Tâî zamanından itibaren birçok menkıbede vehbî bilgiye ulaşabilmek için önce kesbî bilgiyi ve onun vasıtalarından uzaklaşmanın gerekliliği, dolaylı da olsa vurgulanmıştır.⁴³ Zira Dâvûd-i Tâî'nin kitaplarını suya atması ve Şemseddin-i Tebrizî'nin Attâr tarafından Mevlânâ'ya hediye edilen Esrâr-nâme'yi havuza atması hususu, bidayette ledünnî bilgiye engel gibi görülerek yapılmıştır.⁴⁴ Kuşeyrî'nin kitaplarını suya atmasıyla ilgili olaya

³⁹ Bkz. *Hazâ Menâkıbu İmam Ebî Hanîfi*, v68a; Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî, v68b.

⁴⁰ Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, Trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., İstanbul 1985, s. 559.

⁴¹ Bkz. *Kehf* 18/65-82.

⁴² *Kehf* 18/70.

⁴³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, s. 297.

⁴⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, s. 297; Kadir Özköse, "Mevlânâ'nın Hakikat Arayışında Şems Kılavuzluğu", *Mârifet*, 2007, Sayı:7/3, s. 233.

çok benzer gibi görünse de rivayetlerde farklılıklar mevcuttur. Ebû Bekir el-Verrâk, şeyhi Hâkim Tirmizî'nin hayatıyla ilgili menkıbede önce kitapların bir kısmı atılmaktadır. Yine aynı eserde ikinci bir rivayette ise Tirmizî'nin yazmış olduğu kitapların tamamı müridi Ebû Bekir el-Verrâk tarafından, Kuşeyrî menkıbesinde olduğu gibi Ceyhun Nehri'ne atılır.⁴⁵ Şunu da belirtmeliyiz ki, gerek Hâkim Tirmizî'nin gerekse Kuşeyrî'nin ilim ikmal ettikten sonra eserlerini suya atmalarının gerçekleşmesi sanki bu iki zatın kemâl derecesini daha öne çıkarmak için yapılmışa benzemektedir. Mamafih Tirmizî ve Kuşeyrî, geleceğe yönelik, başka bir gayeye binaen eserlerini nehre attıkları menkıbelerinden özellikle vurgulanmaktadır.

Yukarıda söz edilen menâkıbda geçen bilgilerin sağlam kaynakların hiçbirinde bulunmamasını ve bu yazmanın Hâkim Tirmizî'nin menâkıbının Kuşeyrî'ye uyarlanmış olmasını göz ardı etmemekle birlikte, bazı ifadelerin mecaz ve sembollerle anlatılma ihtimali de vardır. Bu bağlamda alındığı zaman şunları söyleyebiliriz: Kuşeyrî'nin eserleri genel itibarıyla Ehlisünnet uleması tarafından tasvip edilen ilimleri ihtiva etmektedir. Binaenaleyh Ceyhun Nehri'ne mecazî manada İslamî ilimlerin yorumu olarak da bakılırsa, Kuşeyrî'nin ve benzer âlimlerin telif ettiği eser çağlara akan ilim nehri içerisinde ahir zamanda devrin imamı ve İsa (a.s) tarafından tercih edilecek bilgi türü kabul edilebilir. Zira menkıbede İsa'nın (as.) İncil'den başka kitap yoktur demesi muhtemelen ilimlerin çok uçta yorumlar getirilmek suretiyle tahrif boyutuna ulaşacağı anlamına da gelebilir. Kuşeyrî'ye ders veren üstadın Hızır olması onun eserlerindeki kesbî bilgiden ziyade irfanî bilginin, İslamî ilimler içerisinde ahir zamana kadar muhafaza edilerek geleceği şeklinde yorumlanabilir. Zira tasavvuf ilmini izah eden eser yazan sûfiler arasında Kuşeyrî'nin eseri hadislerin sıhhati açısından diğerlerine göre daha önde gelmektedir.⁴⁶ Yine menkıbede İmam-ı Azam'ın fikh-ı zâhir bilgisinin özünün Kuşeyrî gibi zevatın fikh-ı bâtın⁴⁷ yani irfanî bilgisi olabileceğini söyleyebiliriz. Burada her ne kadar Ebu Hanife'yi Hızır gibi zevata ders verecek kadar yüksek seviyeli bilgiye haiz bir zat olduğuna işaret ediliyorsa da otuz yıllık bilginin üç yılda verilmesi onun özüne işaret olarak görmek mümkündür. İsa'nın (as.), Kuşeyrî'nin eserleriyle insanları idare etmesini de insanların huzurlu ve mutlu bir hayatının, fikh-ı batınî ve vicdanî⁴⁸ denen ahlâkî değerlerin kalplere hâkim kılınmasıyla olabileceğine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Zira rivayetlere göre, İsa'nın (as.) yöneteceği toplumlar huzur ve mutlulukta asr-ı saadetteki gibi olacaklardır.

⁴⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, s. 559.

⁴⁶ Bkz. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Yay., İstanbul 2012, ss. 121-367.

⁴⁷ Yılmaz, age., s. 61, 62; Özköse, (ed.) age., "Dilaver Güner, *Tasavvufun Diğer İslamî İlimlerle İlişkisi*, s. 33, 34.

⁴⁸ Yılmaz, age., s. 61, 62; Özköse, (ed.) age., "Dilaver Güner, *agm.*, s. 34, 34.

Sonuç

Menkıbeler, toplumların takdirini kazanmış şahsiyetlerin genç nesiller tarafından örnek alınması için oluşturulmuş yarı gerçek yarı hayalî hikâyeleridir. Bu insanlar, bir kahraman olabileceği gibi ahlâk ve erdemleriyle toplumun çekim alanı haline gelmiş kanaat önderi ve Hak dostu kâmil insanlardan biri de olabilirler. Kuşeyrî'nin menkıbesine onun hayatından bahseden eserlerinin hiç birinde rastlanmaz. Bu menkıbe muhtemelen Hâkim Tirmizî'nin menkıbesinin Kuşeyrî'yi sevenler tarafından uyarlanmış hali gibi gözükmektedir. Ama Cüneyd-i Bağdadî'nin menkıbeler için söylediği sözü dikkate alırsak, bu tip menkıbelerin oluşturulurken talip ve sâlikler için bir nevi manevi gıda olması arzu ve gayesinin güdüldüğünü de unutmamak gerekir. Zira menkıbelerin bazen mecaz ve istiarelerle, o velînin manevî şahsiyeti hakkında mesaj verdiğini de unutmamak gerekir. Bazen bir menkıbe Allah dostlarından biri için müritler tarafından hayalî bir şekilde oluşturulabilir. Bu menkıbenin inşa edilmesinin sebebi mürşide muhipleri müntesip olmaya teşvik etmek için olabileceği gibi şeyhe bağlı müritlerin tarikat içi görevlerini daha şevkle ifa etmelerini sağlamak için de olabilir. Kuşeyrî'nin hayatıyla ilgili kurgulanan bu menkıbe muhtemelen Hâkim Tirmizî için daha önce oluşturulan menkıbenin biraz farklılaştırılmış benzeri gibi görünmektedir. Bu menkıbede Hz. İsa'nın, Kuşeyrî'nin emanet ettiği kitapları nehirden talep etmesi olayı, mecazen asırlardır ziyadeleşerek zamanımıza kadar gelen ilim birikimi içinde bulunan Kuşeyrî gibi hem zâhiren hem de bâtinen âlimlerin yazdığı eserlere de işaret ediyor olabilir. Kuşeyrî'nin yazdığı iddia edilen bin kitap ya kesretten kinaye ya da “ *zîkr-i cüz iradeyi küll*” kaidesi gereği aynı hassasiyete sahip âlimlerin eserleri şeklide de anlaşılabilir. Ceyhan nehrine emanet edilmesi de mecazen İslâmî ilim ırmağın derinliklerinde muhafaza edilen ahlâkî değerlerin dinî eserler içerisinde kıyamete kadar korunacağı şeklinde de düşünülebilir.

Kaynakça

Akkuş, Süleyman, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri*, (Basılmamış Doktora Tez) Konya 1997.

Aliyyü'l-Karî, (tasnif eden) „Menâkıbu Şeyh Ebe'l-Kasım Kuşeyrî Radiyallahu anh, 168a-169b, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, no: 2017.

Altıntaş, Hayranî, “Tasavvuf”, *AÜF Dergisi*, XXXI, Ankara 1989, ss. 73-83.

Aşkar, Mustafa, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme; Menâkıb-ı Veliyyâti'n-Nisâ”, *İlmî ve Akademi Araştırma Dergisi “Tasavvuf”*, Ankara 2004, ss.75-98.

Aşkar, Mustafa, "Ömerü'l-Fuâdî'nin Menâkıbnâmesine Göre Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Tasavvufî Şahsiyetine Bir Bakış", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-5 Mayıs Kastamonu 2012, ss. 117-146.

Aşkar, Mustafa, "Ömerü'l-Fuâdî'nin Menâkıbnâmesine Göre Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Tasavvufî Şahsiyetine Bir Bakış", *İlmî ve Akademi Araştırma Dergisi "Tasavvuf"*, Sayı: 30/2, İstanbul 2012, ss.1-32.

Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi literatürü*, İz yay., İst. 2006.

Ateş, Ahmet, "Menâkıb" MEB İA, VII, İstanbul 1972.

Attâr, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, Trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., İstanbul 1985.

Ayan, Gönül, *Sevakıb-ı Menakıb ve Mevlana*, III. Uluslararası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs, Konya 2003.

Bağdadî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib, *Tarihü Bağdad*, XI, Kâhire 1931.

Câmî, Abdurrahman, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, Trc. S. Uludağ, M. Kara, Mârifet Yay., İstanbul 2001.

Dâvûdî, Semsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Thk. Ali Muhammed Ömer), et-Tab'atü'l-Ulâ, Matbatu'l-İstiklâlî'l-Kubrâ, I, 1972.

Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir Ali b. el-Hasan, *Tebyînü'l-kizbi'l-müfterî fi mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Thk. Husâmü'ddin el-Kudsî), Dârü'l-Fıkr, Dımaşk 1979/1399.

el-Bağdadî, İsmâil Paşa b. Muhammed Emin, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyliha alâ Keşfü'z-zünûn*, I, MEB, İstanbul 1972.

el-Fârîsi, Ebu'l-Hasan Abdülgâfir b. İsmail, *el-Hallatü'l-evvel min târihi Nisâbur* (Haz. Muhammed Kazım el-Mahmûdî), ts.,

es-Sem'ânî, Ebî Sa'd Abdülkerîm et-Temimî, *el-Ensâb* (Thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Dâru'l-Cinân, IV, Beyrût 1988.

es-Sübki, Tâcüddin Ebî Nasr, *et-Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kubrâ*, Mısır 1324.

Göztepe, Yüksel, *Tasavvufun Temel Kavramları Haller ve Makamlar Kuşeyrî Örneği*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2012.

Gündoğdu, Cengiz, *Hacı Bektaş-ı Velî*, Aktif Yay., Ankara 2007.

İbn Hâllikân, Ahmed b. Muhammed, *Terceme-i Vefeyâti'l-a'yân* (Trc. Muhammed b. Berdu), İst. 1280.

İbn Kesîr, İmâdüddin Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, Mısır 1932.

İbn Mulakkın, Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısrî, *Tabakâtü'l-evliyâ* (Thk. Nureddin Şeribe), et-Tab'atü'l-Ûlâ, Kâhire 1973.

İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Yûsuf, *en-Nucûmu'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, V, Kâhire 1929.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-âmmeh*, et-Tab'atü'l-Ûlâ, Haydarabad VIII, 1359.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed, *Şezerâtu'z-zeheb fî ah-bâri min zeheb*, V, Kâhire 1350.

Katib Çelebi, Hacı Halife, *Keşfü'z-zünûn*, I, İstanbul 1941.

Kufralı, Kâsım, "Kuşeyrî", *İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, I, Sayı: 1, İstanbul 1946, ss.18-25.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *el-Risâletü'l-kuşeyrîyye*, thk. Abdülkerim el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, Dimaşk 2000.

Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risâlesi* (trc. Süleyman Uludağ) Dergah Yay, 3.baskı, İstanbul 1991

Küçük, Hülya, "Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler ve Günümüz Tasavvuf Akademisyenlerinin Konuyla İlgili Muzakereleri", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2012, ss.185-198.

Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, II, Mısır 1938.

Ocak, Ahmet Yaşar *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıpnâmeler*, *Türk Tarih Kurumu*, 3.Basık(Tıpkıbasım), Ankara 2010.

Özköse, Kadir, (ed.), *Tasavvuf el-Kitabı*, Grafiker Yay., 4. Basık, "Ali Bolat, *Tasavvufun Doğuşu*," *"Tasavvuf Literatürü"* Ankara 2016.

Özköse, Kadir, "Batı Afrika'da Tasavvuf Akımlarının Etkisi", *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III, 2003, Say.2, s. 153-168.

Özköse, Kadir, "Mevlânâ'nın Hakikat Arayışında Şems Kılavuzluğu", *Mârifet, Dini Araştırma Dergisi*, (Mevlânâ sayısı), VII, Sayı: 3, 2007, s. 225-244.

Özköse, Kadir, *er-Risâle, Klâsik Tasavvuf Kaynakları* (Ed. Ali Çınar), Sûf Yay., 2. Baskı, Ankara 2003.

Özköse, Kadir, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yay., Ankara 2008.

Sami, Şemseddin, *kâmûs-i Türkî, Dersâadet*, 1317.

- Suyûtî, Celâleddin, *Kitâbu Tabakâti'l-müfessirîn*, Tahran 1960.
- Şahin, Haşim, *Menâkıbnâme*, DİA, XXIX, İstanbul 2004, ss.112-114.
- Taşköprüzâde, Ahmed Efendi, *Mevzuatu'l-ulûm*, I, İstanbul 1313.
- Tosun, Necdet, "Orta Asya ve Doğu Türkistan'da Yazılmış Türkçe Menâkıbnâmeler", *Türkoloji Dergisi*, 2011, Sayı: 4(54), ss. 130-138.
- Turan, Abdülbaki, "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-İşarât" İsimli Tefsiri", *SÜİFD*, Sayı: 4, Konya 1991.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Yay., İstanbul 1998.
- Uludağ, Süleyman, "*Osmanlı Dönemi Tasavvuf Tarihinin Temel Kaynakları*" Bursa'da dünden bugüne Tasavvuf Kültür-2, Bursa 1993, ss., 18-46.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Yay., İstanbul 2012.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, 3. Baskı, III, Kâhire 1993.
- Yıldırım, Birol, "Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", *Ertual Akademi*, Erzurum, 2016.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., 14. Basık, İstanbul 2011.
- Yücer, Hür Mahmut, "Menâkıb-ı Ömer Rızâî Dârendevî ve Eyüp'te Vesir Tekkesi", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2003, ss.219-250.
- Zehebî, Ebû Şemseddin Abdullah Muhammed, *el-İber*, Dâru'l-Kutubü'l-Arabiye, et-Tab'atü'l-Ulâ, Beyrût 1985/1405.